

Az értékkelvű oktatás kulcsa: a pedagógus

Az oktatás-nevelés annyiban több az ismeretátadásnál, hogy a pedagógus személyiségének nevelő, formáló hatásával egészül ki. Ehhez azonban kiegyensúlyozott, jól képzett, elhivatott és az értelmiségi létezéshez elégséges egzisztenciális körülmények között élő nevelők kellene. Ma mindegyikből hiány van, olyan pedagógus, amelyik mindegyik ismérvnek megfelel, sajnos alig akad. Pedig éppúgy nem teremtheti meg a tudás tiszteletét a másod- vagy harmadállásban fizikai munkát végző és ettől fáradt, ingerlékeny nevelő, mint a tudományterületének változásait nem követő, módszertani ismereteit nem frissítő oktató. Ha nem vagyunk mindannyian tudós tanárok, ha nem kapjuk meg a társadalomtól és az oktatásirányítástól az alkotó értelmiségének járó anyagi és erkölcsi megbecsülést, nem válhatunk mintáivá a jövő nemzedékének. Pedig – ahogy Németh László írja: „egy jó középfokon tanító tanár nyoma az életben, ha láthatatlan is, nem okvetlenül kisebb, mint egy középfokú íróé.” (Németh, 1974, 390–391.)

Irodalom

Bajomi Iván (2001): Mit lehetne tenni a legelesettebbek oktatásáért? *Új Pedagógiai Szemle*, 10.

Kovátsné Németh Mária – Egresits Ferenc (2002, szerk.): *Mélység és magasság*. NYME ACSJTFK, Győr.

Loránd Ferenc (2004): *Értékek és generációk*. OKKER, Budapest.

Németh László (1974): *A sajkódi esték*. Magvető-Szépirodalmi, Budapest.

Szontagh Pál

Budapest, Vajda Péter Ének-Zene Testnevelés
Tagozatos Általános Iskola

Időutazás

Az MTA Neveléstudományi Bizottság Neveléstörténeti Albizottsága, a Pécsi Akadémiai Bizottság s a PTE BTK Neveléstudományi Intézet Nevelés- és Művelődéstudományi Tanszéke „Az 1950-es évek nevelésügye. Új irányzatok a korszak neveléstörténetének értelmezésére” címmel konferenciát rendezett.

A pécsi Vasvári család egykori házában jó ideje már senki sem lakik. Az oda látogató eltűnődhet, hogy gyönyörű kertjében, elegáns teraszán, pazar díszítésekkel teli falai között hajdan miként élhettek, hogyan gondolkozhattak, érezhettek az ott lakó emberek. 2006. december 8-án, a neveléstörténeti konferencián e különös falak között különös időutazásra nevezhett be a múltban kutakodni kívánó. Donáth Péter, Géczi János, Kelemen Elemér, Knausz Imre, Németh András, Pornói Imre, Pukánszky Béla és Sáska Géza jóvoltából egy képzeletbeli időgép fél évszázaddal korábbra röpítette vissza a kíváncsiskodókat. A történelem fantáziabeli, mégis valós nagy házának más-más szobáját nyitották ki előttünk a szakma neves kutatói. Személyek kezdtek mozdulni, kihalt, csöndes folyosók hanggal megtelni. Gombos Norbert, Martinkó József, Nóbik Attila és Tigyi Zoltánné, a szakma legfiatalabbjai is tényleg jó nyomozóként, élvezetesen osztották meg velünk gondolataikat, azt, hogy mi, s hogyan történhetett azokon a tethelyeken, ahol ők jártak.

Az 1950-es évek oktatás és nevelésügye volt a két napos konferencia témája. Azokat az éveket, melyekről a mai, fél évszázaddal később élő fiatalok többsége többnyire igen keveset, avagy semmit sem tud, a ma még élő, akkor fiatalok sem nevezik könnyű időszaknak – föltéve, ha egyáltalán beszélnek róla. A meglevő levéltárakat okosan kutatók szeme előtt azonban fölsejlenek emberi sorsok, gondolatok, szavak, tettek, mozgatóru-

gók, melyekből, mint sok apró mozaikkockából, meg lehet kísérelni a teljes kép egyre nagyobb részleteit összerakni.

Mária Terézia királynő mondta egy alkalommal: „Die Schule ist und bleibt immer Politikum.”, azaz „Az iskola politikai ügy, s az is marad mindig.” Kelemen Elemér a világháborút követő fél évszázad, a diktatórikus államszocializmusnak nevezett korszak hazai oktatásügyét áttekintő fölszólalásában koronatanúként tárta föl, mikor voltak a hatalom birtokosai a főntebb idézett megállapításnak különösen is tudatában, s miként próbáltak ennek érvényt szerezni. Az általa vizsgált és vázolt korszakban 5 nagyobb reformkísérletet jelölt meg, emelt ki, s minősített. Az 1945–48 közti mélyreható változásokat, amelyek egy 1868. évi népoktatási tv. óta tartó korszakot zártak le, félbemaradt és kisajátított reformnak, figyelemre érdemes modernizációs lehetőségnek ítélte; 1961-et konszolidáció szülte álreformnak, 1971-et aztán inkább ellenreformnak, majd 1985-öt figyelemre méltó, reformértékű kitérés kísérletnek, végül 1991-et egyszerűen fordulatnak, a korszak egészét pedig egymást követő és kioltó reformok sorozatának minősítette. Legértékesebbnek a mindenki előtt nyitva álló, ingyenes, 8 osztályos általános iskola 1945-ös megszervezését tartotta. Elítélte a „hosszú 50-es években” a politikai hatalmat monopóliumként és koncentráltan gyakorlók mozgásteret nem engedő, legkisebb változtatást is ellenző, szigorúan szovjet mintát követő irányítását, a mindennemű vita agyonütését miniszteri rendeletekkel, párthatározatokkal, a problémák folytonos szőnyeg alá söprését. A 6, illetve 8 osztályos gimnáziumi oktatás ismételt bevezetését anakronizmusnak, történelmi visszalépésnek mondta.

Donáth Péter előadása az úgynevezett „kettős nevelés” tézisééről, tartalmáról, tarthatóságáról szólt. A neves kutatót a hivatalos hatalmi elvárásoknak megfelelően adminisztrált, azaz sajátos terminológiával és rendkívül ideológia-kötötten megfogalmazott írások, illetve az egykori tanítványok visszaemlékezéseiben található minőségek közti szembeötlő különbségek érdekelték. Tárgyilagosságra törekvő, ugyanakkor humort sem mellőző referátumot hallhattunk egy olyan korról, mely az adott politikai rendszert elfogultan, vakon dicsőíteni és védelmezni kényszerült, ahol politikai államtól elkülönült, független és autonóm civil társadalom nem alakulhatott ki, amikor mindennaposak voltak a brigádvizsgálatok s más intézményes vélemény- és gondolat-ellenőrzések, de amikor egy tanító még „a település lámpása” lehetett, talán azért is, mert tudta, mit s hogyan kell kódolni és dekódolni. A Szatmári tanár úrról írt paródiát élvezettel hallgatva arra gondoltam, hogy a szellemet dugházban tartani igyekvő hatalmak rendre úgy járnak, mint az a kisgyermek, aki el kívánja taposni a barakk deszkáinak résein átsütő napsugarakat.

Pornói Imre emlékeztetett arra, hogy a főként határon túlról származó, komoly képesítéssel bíró tanároktól, akik végigélték a háborút is, akiknek 1938-hoz képest 1946-ra 80 százalékkal csökkent a fizetésük, akik láthatták emberek, könyvtárak teherautóra pakolását, átélték 1948-at, a fordulat évét, s a hazugságok börtönökkel védett éveit, még egy valóságos mozgáster nélküli, kényszerpályán dübörgő világban sem volt elvárható, hogy észrevétlenül, teljes szívből éljenezve mitizáljanak embertelen ideológiát. A debreceni kutató utalt a belső és a kifele mutatott, fölvetett identitás közti különbségekre. Emlékeztetett kegyvesztett, hátba szúrt, buktatott szakmabeliekre, pártutasításokat kreatívan végrehajtó feltörekvőkre és valóságos politikai aktorokra. Oly korról beszélt, amikor mindent az egyetlen párt irányított, amikor minden, így a kultúra elé is csak a szocialista jelzót lehetett illeszteni, amikor gyakori tanári mondatfordulat volt, hogy „azt kell írni, majd elmondom, mi is volt az igaz.”, vagy „a tankönyv azt írja, más vélemény szerint pedig...”.

Sáska Géza a balatonfüredi úgynevezett „titkos beszédről”, egy korabeli, múlttal való szembenézésről szólt. Sokat árult el különféle szempontú csoportosításaival. Miközben elkülönítette egymástól az 1956 őszi konferencián jelenlevőket a jelen nem levőktől, a meghívottakat, a később meghívottakat és a meg nem hívottakat, egyértelműen polarizálta a kor oktatásügyének szerepvállalóit, illetőleg a szereppel nem bírókat. Lebenslaufok

lényeges adatainak fölillantásával kerültek más-más csoportba futtatottak és diszkreditáltak, nevesítve: a tankönyvkiadó delegáltja, Jávor Dóra, az orosz nyelvű szovjet párt-határozatokat magyarra fordító Vajda György Mihály, a felemás ideológiai-politikai múlttal rendelkező, kistarcsai haláltáborot megjárt és túlélő Kiss Árpád, a párt küldötte, Mezei Gyula, vagy éppen Prohászka Lajos, illetőleg Várkonyi Hildebrandt. Sáska Géza megjegyezte, hogy a találkozóról teljesen hiányoztak a vallásos világnézetűek, valamint a reformpedagógia és a nevelésfilozófia fontosságát vallók. Kiemelte, hogy a tantárgypedagógia képviselőinek köre is mélyen alulreprezentálta magát. Akik jelen voltak, azok inkább a bürokrácia, a pártirányítás és természetesen a mindent ellenőrző belügy részéről érkeztek. Következtetést lehet abból is levonni, hogy a konferencián túlnyomórészt 35–45 év közötti, többségükben férfiak vettek részt, kik kis-tisztségviselők gyermekei voltak. Vagy abból, hogy szinte kivétel nélkül mindnyájan a háború után szereztek diplomát, vagy végzettségükről valamilyen oknál fogva nem adtak tájékoztatást. Előadását Voltaire egyik gondolata jellemezte: „Az élőkre tekintettel kell lennünk, a holtaknak igazsággal tartozunk.”

Számomra az egyik legérdekfeszítőbb előadás Knausz Imre előadása volt, aki az 1950-es években használatban levő történelemkönyvek különböző helyein olvasható mondataiból gyűjtött össze egy csokorra való. Kutatómunkájával megpróbálta kideríteni, miként hathattak a történelemkönyvek ideaképei, megfogalmazásai arra az ifjúságra, azokra a srácokra, akik végül 1956 októberének, az eszmék és tankok ütközetének főszereplői lettek. Véleményem szerint nagy hatást ért el Knausz Imre azzal, hogy miközben kiemelte az akkori ifjúság elé példaképként állított, nagy birodalom ellen küzdő 48-as ifjakról, egy fiatal Petőfi Sándorról, vagy Táncsics Mihályról, avagy éppen a magyar jakobinusokról írtakat, vagy idézett az angol, a francia polgári forradalmakról írt lelkéből, valójában és ténylegesen megrajzolta 1956 eseményeit, főszereplőit, azok jellemvonásait, mozgatórugóit is.

A szimbólumok ritkábban hazudnak – tartja a mondás. Azaz egy jel, egy mozdulat szorosabban kötődik a jelentéshez, nagyobb hatást keltő, mélyebb üzenetet hordozó tud lenni, mint egy szöveg. Hozzáértő, avatott szem kell kódolásához. Géczy János az 1950-es évek szakmódszertani folyóirataiban található néhány fotó elemzése során született fölismeréseit osztotta meg a hallgatósággal. A Szalai utcában szerkesztett, azaz miniszteriális kiadású lapok, melyek tízezres példányban küldettek szét az országba, a Moszkvából irányított központ szöcsöveinek tekinthetők. Elemzésükből lehet következtetni utasításokra, elvekre, akaratokra. Így van ez az adott korban általában ideálisra kozmetikázott képekkel is. A vizsgált képek többnyire a válogatott, Sztálintól, Marxtól, s egyéb akkori elfogadott korifeustól vett idézetekhez kapcsolódva próbálták infiltrálni a legnagyobb vagyonnal, az ifjúsággal foglalkozókat, a kor pedagógusait. Ma már különös, hogy nemrég jelentéssel bírt oly apróság, hogy valakin van-e sapka, avagy nincs. Nem szorul különösebb magyarázatra az egyik újság 1956 évi novemberi számának

---

A Szalai utcában szerkesztett, azaz miniszteriális kiadású lapok, melyek tízezres példányban küldettek szét az országba, a Moszkvából irányított központ szöcsöveinek tekinthetők. Elemzésükből lehet következtetni utasításokra, elvekre, akaratokra. Így van ez az adott korban általában ideálisra kozmetikázott képekkel is. A vizsgált képek többnyire a válogatott, Sztálintól, Marxtól s egyéb akkori elfogadott korifeustól vett idézetekhez kapcsolódva próbálták infiltrálni a legnagyobb vagyonnal, az ifjúsággal foglalkozókat, a kor pedagógusait.

---

emblemikus címlapképe sem: egy kisgyermeket látunk rajta, amint szembe néz egy nagy medvével.

Pukánszky Béla egy „komlói bányász” MTA-nak írt rövid levelének ismertetésével kezdte referátumát, aki követelte, hogy „szervezzék át a középfokú oktatást”. Adatgazdag, jól fölépített előadásában többek között megpróbálta számba venni a kor értekeit is, így az igényes könyvek, források kiadását, az úgynevezett népművelő programokat, a rövid ankétokat, mikro-konferenciákat, a megjelent, nem felszínes kritikákat, értékeléseket, a tehetségesebb fiatalok számára biztosított ösztöndíjrendszert, a Comenius-kutatást, az indexre került pszichológiai, szociológiai műhelyek rőzsetüzeit. Szólt az akkor nagyhatalmú, „vigyázó szemű helytartóról”, Agoston Györgyről, a porrá zúzott, majd rehabilitált Mérei Ferencről.

Az ifjabbak közül a szegedi Nóbik Attila Tettemanti Béla életútját és munkásságát ismertette. A „kommunista pedagógiai terminológia megteremtője”, aki dolgozott a pécsi Thörley pezsgőgyárban, tanított Makón, majd a kolozsvári és a szegedi egyetemen, 61 évesen lett az MKP tagja. Idézett írásából egy olyan ember képe rajzolódott ki, aki mindent kizárólag dialektikus materialista szemüvegen keresztül nézett, s akinek megfogalmazásai józan emberek körében derültséget okoznának.

Gombos Norbert az 1925-ös és az 1951-es tanítóképzői tanterv összehasonlítása, elemzése során szerzett meglátásait osztotta meg a hallgatósággal. Számba vette a két tanterv közti különbségeket, a képzés tantárgyi változásait, a megfogalmazást nyert nevelési célok közti különbségeket. Kiemelte és magyarázta az „ideológiai harcos”, „a nép ellenségei elleni gyűlöletre nevelés” s az ezekhez hasonló kijelentéseket.

A katonai középiskolákat, kollégiumokat vizsgáló Martinkó József érdeklődésének homlokterében az állt, hogy mennyire folyt eredményes ideológiai „átképzés” e szigorúan ellenőrzött, bőséges anyagi juttatásokban részesülő intézményekben. Kiderítette, hogy 1956-ban a katonaiskolások mintegy fele állt a forradalom oldalára, s hogy nagy részük 1956-ban elhagyta Magyarországot. Megemlítette, hogy a tanárok között találunk oly neves személyiséget is, mint Öveges József. S szólt arról is, hogy a szovjet hadsereg által elfoglalt és fölégetett irattárak megsemmisülése miatt a kutatás már sohasem lehet teljes.

Tigyi Zoltánné Pusztafalvi Henriett a kiseddövőképzés ötvenes évekbeli helyzetét a Pécsi Óvónőképző Intézet életén keresztül mutatta be. Majd évtizedes kutatásaiból megmutatva valamit ismertette a korszakban hatályos törvényeket, rendeleteket, az intézmény névváltozásait, az ott tanított tantárgyakat, valamint utalt Bélavári Burchardt Erzsébet és Agócsy László tevékenységére.

Az oktatástörténet-tudományi konferencia résztvevői zárszóként, összegzésként megállapíthatták, hogy az eszmecsere, az egymást követő referátumok oly alaposak, érdekesek és precízek voltak, illetőleg oly gördülékenyen követték egymást, hogy a jelen levő hallgatók észre sem vették, hogy a tervezett időkeretet is jóval meghaladták a lelkes hozzászólások, kiegészítések, értékelések. Remélhetőleg lesz folytatás, mely foglalkozik a kor nevelésügyének egyéb területeivel, így a hivatalosan engedélyezett ifjúsági szervezetekkel, a DISZ-szel, KISZ-szel, úttörőszövetséggel, avagy szól Zánkáról, Csillebércről, a katakombaéletről, illetőleg arról, hogy az akkori diákok hogyan élték meg az adott kort.

Cseh László

Pécsi Tudományegyetem, BTK,
Oktatás és Társadalom Doktori Iskola Oktatástörténeti Program